

Inhoud

Vooraf — 7

1 Jo [1934] — 11

2 Toos [1937] — 27

3 Maarten [1939] — 45

4 Jan [1941] — 65

5 Piet [1942] — 83

6 Nico [1943] — 103

7 Gerard [1945] — 121

8 Martien [1946] — 143

9 Marian [1947] — 165

10 Frans [1949] — 181

11 Lucie [1951] — 199

12 Guus [1953] — 219

De familie in 2011 — 247

Verantwoording — 251

Nawoord — 255

Vooraf

Ik geloof niet dat ze me nog herkent. Maar zeker weten doe ik dat niet, want ze blijft me strak aankijken.

‘Dag oma’, zeg ik. ‘Ik ben het, de dochter van Piet.’

Ze blijft me aanstaren. Kunnen ogen ook ophouden met spreken? Er valt niet veel uit haar blik op te maken. Ik glimlach maar wat, leg onhandig mijn hand op haar magere arm. ‘Dag oma’, zeg ik nog een keer. Ze wendt haar gezicht af en kijkt weer naar de televisie.

Ik voel me opgelaten. In de bijna vijf jaar dat oma nu stil op haar stoel zit, ben ik bijna nooit bij haar op bezoek geweest. Ik was 21 toen zij eind 1988 werd getroffen door een hersenbloeding. Er waren reizen, liefdes, een nieuwe studie, een andere stad. Aan mijn oma dacht ik niet.

Ik kende haar ook nauwelijks. De 29 kleinkinderen waren haar best lief, we mochten met kerst allemaal komen sjoelen in de achterkamer. Maar ze was geen oma voor logeerpartijen, snoep en cadeautjes. Ze had al dertien kinderen grootgebracht – en dat vond ze meer dan genoeg.

Het is warm in de huiskamer. Mijn oom Nico zet koffie. Het is vanavond zijn beurt om op zijn moeder te passen. De familie wil niet dat oma, die sinds een paar jaar weduwe is, naar een verpleeghuis gaat. Overdag wordt ze verzorgd door verpleegsters, ‘s avonds wisselen de kinderen elkaar af.

‘Waarom zegt oma niks?’, vraag ik aan Nico.

‘Dat weten we niet’, zegt hij. ‘Ze kán nog wel praten, daar ligt het niet aan.’

Na een uurtje ga ik weg. ‘Dag oma’, zeg ik. Ze kijkt niet op.

De laatste jaren van haar leven woonde oma naast mijn ouders. Ik was toen al de deur uit, maar wanneer ik bij hen op bezoek kwam, in het Zaanse Wormer, zag ik haar 's avonds vaak zitten voor het raam. Steeds met een ander kind tegenover zich. Mijn ooms en tantes keken televisie, lazen de krant, gaven hun moeder eten en drinken en legden haar in bed.

'Het zal vast niet lang duren', zeiden ze in het begin tegen elkaar. Maar tegen alle verwachtingen in bleef oma leven. Acht jaar lang zat ze op haar stoel, voor ze, in 1997, overleed. Al die tijd bleven mijn vader en zijn broers en zussen voor 'moe' zorgen. Dat was 'heel gewoon', zeiden ze. 'Zoiets doe je voor je moeder, ja toch?' Ook onderling spraken mijn ooms en tantes amper over de verzorging van hun moeder. 'Alles gaat goed, ja hoor, prima.'

Ik begreep die zwijgzaamheid niet. Waarom spraken zij zich niet uit? En waarom hield oma haar mond, als ze wel kon praten? Wat ging er schuil achter dat stille, ogen-schijnlijk harmonieuze beeld dat avond aan avond in de huiskamer van oma werd geëtaleerd?

Als ik de acht broers en vier zussen bij elkaar zag, kon ik vaak niet geloven dat ze echt familie waren. Tussen de oudste, Jo, geboren in 1934, en de jongste, Guus, die van 1953 is, zat bijna twintig jaar verschil. Ze leken uit andere werelden te komen, mijn keurige tante die graag bij de *Margriet* te rade ging, en mijn ruige, langharige oom die zich in zijn jeugd liet inspireren door Marx en Jim Morrison.

Zo waren er meer intrigerende verschillen. Naast de twee oudste zussen, beide huisvrouw, had je de 'professoren': de serieuze broers die vroeger in de stad studeerden en die op verjaardagen vaak luidruchtig discussieerden over de wereldpolitiek. De 'professoren' hadden op

hun beurt weinig gemeen met de 'werkers': de vier broers die van jongs af aan hun vader hielpen in het hoveniersbedrijf – en dat bedrijf vervolgens uitbouwden tot één van de grootste tuinentra van Nederland. En dan had je nog de vrijgevochten 'kleintjes', die van popmuziek hielden en die typische jarenzestigberoepen hadden als socioloog of cultureel werkster.

Mijn oma bracht al die verschillende stemmen weer bij elkaar. Jarenlang waren haar kinderen hun eigen weg gegaan. Nu deelden ze, net als vroeger, weer hetzelfde bed – al eisten sommigen schone lakens.

Ik zag de broers en zussen zitten en wilde weten wat ze dachten, in die stille uren. Wat wisten ze van hun moeder Maria Zachea? Wat wisten ze eigenlijk van elkaar? Hoe keken ze terug op hun gezamenlijke geschiedenis? Waren ze eenzaam geweest in dat grote, katholieke gezin, wat vreesden ze het meest en waar droomden ze stiekem van?

Hun verhaal zou veel méér zijn dan een familievertelling alleen. In de jaren vijftig en zestig veranderden de tijden razendsnel. Je kon, als je het rijtje afging, bij elke volgende broer of zus de maatschappelijke omwentelingen het gezin zien binnendenderen. Het was er allemaal: de armoede na de oorlog, de loodzware handkar en de aanschaf van de eerste brommer, de komst van rock-'n-roll, de invloed van de televisie en het onderwijs, de kinderen die niet meer naar de kerk wilden (en de woedende, orthodoxe vader), de eerste Vietnam-*teach in*, het grote geld en de nieuwe hobby-tuinen, de bevrijding die de pil bracht, de popmuziek, de drugs en 'de ontdekking van jezelf'.

De vraag was of mijn ooms en tantes zich wilden lenen voor deze persoonlijke *oral history*. In elke familie, en zeker in de mijne, is er wel een zwijgen, een opeen-

stapeling van onuitgesproken gevoeligheden, meningen en herinneringen. Iedereen wringt zich in bochten om de band die familie heet, te bewaren.

Als dochter en nichtje had ik me die kunst van het zwijgen vast ook eigen gemaakt. Maar nu had ik een alibi. Een alibi om de stilte te verbreken. Ik ging een boek schrijven. Een boek waarin ze allemaal, voor het eerst, hun eigen verhaal zouden vertellen, te beginnen bij de oudste en te eindigen bij de jongste. Een boek waarin niets verzonnen zou zijn.

Sommigen aarzelden. 'Mijn moeder wilde altijd alles binnenskamers houden', zeiden ze, 'en nu ligt onze geschiedenis op straat. Ze zou zich omdraaien in haar graf!'

Maar ik had geluk. De meesten durfden het aan. En toen wilden de anderen niet achterblijven. Al was het maar omdat ze dan konden lezen hoe hun broers en zussen erover dachten.

I JO [1934]

Het was een onzinnig idee, al had ze dat niet zo tegen Lucie gezegd.

‘Moe heeft heimwee, Jo’, vertelde haar zus die ochtend door de telefoon. ‘Ze moet zo snel mogelijk naar huis.’

‘Naar huis?!’, had ze uitgeroepen.

‘Ja, het gaat niet goed met haar in het ziekenhuis.’

‘Maar wat moet ze thuis doen?’

Hun moeder had een paar weken eerder, op 29 december 1988, een hersenbloeding gehad. Ze was nog niet hersteld van de operatie, ze kon amper op haar benen staan.

‘Moe vindt het niks om zo lang van huis te zijn’, zei Lucie.

‘En wat zegt de dokter ervan?’

‘De specialist wil haar aan het infuus leggen omdat ze ‘t verdomt om te eten...’

‘Nou dat bedoel ik!’

‘...en daar zijn wij het helemaal niet mee eens.’

Dat moest er nog bij komen. Misschien was zij behoudender in die dingen, ze was tenslotte zeventien jaar ouder dan Lucie. Maar het was toch raar om tegen het advies van de dokter in te gaan.

‘Jullie lopen véél te hard van stapel’, zei ze. ‘Kunnen jullie niet wachten tot ze is opgeknapt?’

Maar volgens Lucie ging moe alleen maar achteruit. Ook dat verbaasde Jo. De hersenoperatie was niet goed gelukt, dat wist ze. De chirurg had gesproken over verkalking, complicaties, een bloedvat dat hij slechts ‘provisorisch’ had kunnen dichtten. Maar moe was toch niet opgegeven? Een paar dagen eerder had ze van de fysiotherapeut nog een rek gekregen, zodat ze kon oefenen met lopen.

‘Ik neem het niet voor mijn verantwoording’, zei ze. ‘Moe is tachtig. Zo’n oude, zieke vrouw hoort in het ziekenhuis. En wie gaat er thuis voor moe zorgen? Jij soms?’

‘Maak je geen zorgen, Jo’, zei Lucie. ‘Dat regelen we wel. En het is toch maar voor een paar maanden. Volgens de dokter is moe terminaal.’

Het duizelde haar na het telefoongesprek. De afgelopen weken waren al zo chaotisch verlopen. En nu kwam Lucie met dit idiote voorstel. Wat was er toch met moe? Ze was altijd een gezonde, ferme vrouw geweest, die niet hield van zeuren of moeilijk doen. Maar sinds ze in het ziekenhuis lag, wilde ze niks meer.

‘U moet wel wat eten hoor’, had ze laatst gezegd toen ze op bezoek was. Maar moe schoof haar bord aan de kant. Ze had toen wat tegen haar zitten kletsen. Vroeger vond moe dat altijd gezellig. Waarom zei ze dan nu bijna niks terug? Ze was toch niet meer in de war, zoals vlak na de operatie. ‘Nemen jullie maar een biertje!’, had ze toen geroepen naar de verplegers, die ze aanzag voor haar zoons.

‘Weet u wat ik denk? Ik denk dat ik dood ga’, had moe verteld aan een vrouw die bij haar op zaal lag. Ze moest

vast aan pa denken. Pa had, in 1986, ook een hersenbloeding gehad. En die was na twee weken overleden.

‘U gáát niet dood, moe.’ Hoe vaak had ze dat al niet gezegd. ‘Als u maar naar de dokter luistert en goed eet en drinkt.’ Maar ook dan keek moe haar glazig aan.

Toen Jo op haar dertigste trouwde, had ze nog lang heimwee gehad naar haar familie. Ze was de oudste van dertien broers en zussen. De jongste was pas tien op het moment dat zij de deur uit ging. Er gebeurde nog van alles thuis. De tijden veranderden snel. Maar zij was er niet meer bij. Voor Jo bleef haar familie een licht verbleekte foto uit de jaren vijftig.

Het rumoer, de gezelligheid, de volstreekte vanzelfsprekendheid van alles. Op de paar familieportretten die uit haar jeugd bewaard waren gebleven, vielen alle herinneringen op hun plaats.

Op één van die foto's zat het hele gezin in een halve kring, voor de zware, gesloten gordijnen. Dicht op elkaar, anders pasten ze er niet op met z'n allen. Sommigen moesten zich voorover buigen om in de lens te kunnen kijken. Je hoorde bijna weer hun stemmen.

‘Opschuiven, ik zie niks!’

‘Oké jongens, lachen!’

‘Piet, je haar zit niet goed!’

Het was een van de weinige foto's waar ze allemaal op stonden. Alleen haar oudste broer Jos ontbrak, die was er toen al niet meer. Zelf zat ze vooraan. Haar armen kordaat over elkaar. Alsof ze wilde zeggen: zo, dít is mijn familie. Hier hoor ik bij. Ze was een jaar of 23 en had zwart, kort krullend haar, ze droeg een koltrui en een nette lange rok.

De oudere jongens waren in pak, hadden hun haar netjes gekamd en keken ernstig. De jongsten lachten

verlegen. Haar vader had de kleine Lucie bij zich, ze leunde tegen zijn knie en had een grote, witte strik in d'r haar. Pa zag er streng uit. Hij was een knappe man. Lang, donkere ogen, een scherpe neus. Moe hield de peuter Guus op schoot. Ze glimlachte en had een vriendelijk, rond gezicht, zachte wangen en bruine krullen.

Er was nog geen spoor te zien van de onmin waarin het gezin later zou leven. De oudsten hadden herinneringen waar de jongsten jaloers op konden zijn.

Ze was in de keuken bezig. In de achterkamer praatte iedereen door elkaar heen. 'Wacht nou even met vertellen!', riep ze. 'Ik wil het ook horen!' Maar het zou wel niet helpen. Zoals altijd ging het geroezemoes gewoon door.

De hele familie was vlak voor het avondeten aan tafel geschoven. Veel ruimte hadden ze niet, ook al was de tafel speciaal voor hen op maat gemaakt. Ze zaten ingeklemd tussen de houtkachel bij de schuifdeuren, waarboven de was te drogen hing, en het bankje voor het achterraam, dat uitkeek op het plaatsje achter het huis. Nu was het donker buiten. Het waaide hard en het regende.

Jos en Maarten, haar oudste broers, waren laat binnengekomen. Omdat er in de buurt van Wormer geen katholiek middelbaar onderwijs was, gingen ze elke dag naar het St. Nicolaaslyceum in Amsterdam. Ze luisterde graag naar hun verhalen over de stad.

Zelf kwam ze niet vaak in Amsterdam. Pa en moe hadden de huishoudschool in Zaandam al te ver weg gevonden. 'Ga jij maar naar de naaischool hier in het dorp', had moe gezegd. 'En als je vijftien bent, kun je mij helpen

met het huishouden.' Zo was het gegaan, ook al had ze een bloedhekel aan naaien. Ze deed alles wat pa, moe of de pastoor zei. Januari 1951 was het nu. Ze was net zeventien geworden. Af en toe had ze een baantje in een winkel, of als hulp in de huishouding. Maar meestal was ze thuis.

Zo gauw het eten op tafel stond, bad pa met luide stem voor. De rest zei hem na. Ze konden het heel snel, de meeste woorden slikten ze in. Na het bidden was het stil, de aardappelen, jus en andijvie waren in vijf minuten op.

Pa vertelde dat hij, door het slechte weer, vandaag niks was opgeschoten met zijn werk. Hij was tuinman. Elke ochtend stapte hij al vroeg op de fiets, met een zware mand met gereedschap op zijn rug. Hij knipte de heg van de pastorie, maaide het grasveld bij het huis van de fabrieksdirecteur, plantte bomen in de tuin van de dokter. Maar als het de hele tijd regende, zoals nu, moest hij schuilen en kon hij geen uren schrijven.

Ze bewonderde pa omdat hij zo hard voor hen werkte. 'Als eerst de jongens je vader maar eens gaan helpen', verzuchtte moe vaak. 'Dan krijgen we het beter.' Toch had pa Jos en Maarten naar het lyceum gestuurd. Jos was zelfs de eerste katholieke jongen van Wormer geweest die ging studeren. De mensen in de kerk spraken erover. In het dorp kwamen alleen de protestanten verder dan de lagere school. De katholieken gingen naar het seminarie, de ambachtsschool of gewoon aan het werk. Maar hun Jos reisde elke dag met de trein naar Amsterdam.

'Jo! De bel!', riep moe. 'Hou jij de kleintjes stil?' Nee toch, nog een klant. Zo laat nog. Ze stond net aan de afwas. In de achterkamer was het rumoerig, nu pa even naar ome Jo was gegaan, zijn ongetrouwde broer die in